

УДК 371.14

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Олена Сокурєнко

У статті автор розкриває питання розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної освіти, визначає дослідницькі вміння вчителів початкових класів та найбільш ефективні шляхи стимулювання професійного самовдосконалення з метою розвитку дослідницьких здібностей учителів у післядипломній освіті.

Ключові слова: дослідницькі вміння, дослідницька діяльність, розвиток дослідницьких умінь, післядипломна педагогічна освіта, безперервне професійне самовдосконалення, учитель початкових класів.

РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Елена Сокурєнко

В статье автор раскрывает вопросы развития исследовательских умений учителей начальных классов в системе последипломного образования, определяет исследовательские умения учителей начальных классов и наиболее эффективные пути стимулирования профессионального самосовершенствования с целью развития исследовательских способностей учителей в последипломном образовании.

Ключевые слова: исследовательские умения, исследовательская деятельность, развитие исследовательских умений, последипломное педагогическое образование, непрерывное профессиональное самосовершенствование, учитель начальных классов.

DEVELOPMENT RESEARCH SKILLS OF ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

Olena Sokurenko

In the article the issue of research skills development of elementary school teachers in the system of postgraduate education is revealed by the author. Research skills of elementary school teachers and the most effective ways of self-perfection motivation with the purpose of research skills development of teachers in the system of postgraduate education are defined.

Key words: research skills, research activity, research skills development, postgraduate pedagogical education, continuous professional self-perfection, elementary school teachers.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Модернізація системи освіти України спрямовує зусилля педагогічної громадськості на безперервне професійне самовдосконалення. Система післядипломної педагогічної освіти є важливою і невід'ємною складовою безперервної освіти. Її метою є забезпечення поглиблення, розширення і оновлення професійних компетенцій фахівців. Сучасна школа чекає на вчителя, здатного формувати в учнів навички самостійного наукового пізнання світу, самоосвіти і самореалізації особистості. Кожен учитель повинен сам бути дослідником, визначати стратегію власного розвитку і саморозвитку, постійно, послідовно й безперервно вдосконалюватися, про що зазначається в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державній програмі «Вчитель».

В умовах післядипломної педагогічної освіти вчителя початкових класів постає проблема організації дослідницької діяльності, основними компонентами якої є зацікавленість науково-дослідною роботою, здатність використовувати науковий стиль мислення в навчально-виховному процесі, креативність у власній науково-дослідній роботі, сформованість дослідницьких умінь учителів початкових класів. Отже, наявною є суперечність між соціальним вимогам на педагога-дослідника,

педагога-експериментатора та відсутністю в системі післядипломної педагогічної освіти комплексу заходів, спрямованих на підготовку такого вчителя.

Обраний напрям уходить до складу науково-дослідної теми кафедри психолого-педагогічної освіти Миколаївського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти «Удосконалення професійної компетентності педагогічних працівників у системі післядипломної освіти».

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Система післядипломної освіти є важливою і невід'ємною складовою безперервної освіти педагогів. Її метою є забезпечення поглиблення, розширення й оновлення професійних компетенцій фахівців. Теоретичною основою дослідження проблеми розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної освіти стали:

- психолого-педагогічні концепції саморозвитку вчителя (К. Абульханова-Славська, К. Артамонова, Г. Балл, Є. Барбіна, Р. Бернс, І. Бех, І. Зязюн, Н. Кічук, Г. Костюк, А. Кочетов, Н. Кузьміна, Г. Кучерявий, В. Лозова, Ю. Мальований, А. Маслоу, О. Пехота, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Л. Рувинський, С. Сисоєва та ін.);
- педагогічні теорії саморозвитку вчителя початкових класів

(Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, О. Савченко та ін.);

- питання стимулювання професійної діяльності педагога (А. Алексюк, К. Волкова, В. Ільїна, П. Каптерєв, І. Лернер, В. Лозова, В. Маслов, В. Шуман та ін.);
- особливості розвитку безперервної освіти та системи підвищення кваліфікації вчителів (В. Бондар, О. Галус, С. Крисюк, В. Маслов, В. Олійник, Н. Протасова, В. Пуцов, М. Романенко, В. Семиченко, Т. Сорочан, Т. Сущенко та ін.);
- концептуальні положення розвитку професійної компетентності педагогів у процесі курсової підготовки (А. Вербицький, А. Даринський, В. Кучинський, В. Максимова, М. Нечаєв, А. Нікуліна, В. Ушакова та ін.).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, якій присвячується стаття. Проблеми безперервної педагогічної освіти завжди знаходяться в полі зору дослідників. Проте аналіз наукових джерел засвідчив недостатню розробленість проблеми розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення дослідницьких умінь учителів початкових класів та найбільш ефективних шляхів впливу на стимулювання професійного самовдосконалення з метою розвитку дослідницьких здібностей учителів початкових класів у післядипломній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Проблема підготовки вчителя-дослідника активно розробляється в роботах С. Балашовой, С. Гончаренка, М. Євтуха, С. Єрмакова, І. Каташин-

ської, А. Клименюка, Г. Кловак М. Лазарева, В. Лесіна, З. Слєпкань Є. Спіцина та ін. Аналіз джерел і проблеми підготовки майбутніх учителів до науково-дослідної роботи засвідчує, що вченими пропонуються різні підходи до визначення і класифікації її видів (Н. Кушнарєнкс О. Микитюк, О. Олексюк, В. Шейко), В. Андрєєв, С. Балашова, В. Борисов І. Каташинська, Н. Недодагко, Н. Яковлева надають перевагу дослідницьким умінням у професійній підготовці фахівців. Окремі аспекти проблем формування дослідницьких умінь системі післядипломної педагогічної освіти висвітлено в роботах В. Алфімова, В. Бондаря, А. Даринського, І. Жерносека, С. Крисюк, В. Маслова, Н. Протасова, В. Пуцова та ін.

Л. Сущенко поняття «професійне самовдосконалення» визначає як «внутрішній процес якісних самозмін який відбувається за рахунок усвідомлення вчителем необхідності самовдосконалення, грамотного самоаналізу, власних роздумів і порівнянь своєї педагогічної діяльності з іншими педагогами, яких визнано зразковим мотивованого, цілеспрямованого добре організованого саморуку д найкращого в собі [5, с. 6].

Сучасні дослідники розрізняють п'ять гіпотетичних стадій становлення професійно-особистісного самовдосконалення педагогів:

1. Адаптації (учитель-спеціаліст практик).
2. Диференціації (учитель-експериментатор).
3. Індивідуалізації (учитель-новатор).
4. Стійкого саморозвитку (учитель-інноватор).
5. Самоактуалізації (учитель-дослідник).

Зазначена послідовність професійно-особистісного самовдосконалення забезпечує підвищення когнітивно

ня особистості, її ціннісного влення до інноваційної та дослідницької діяльності; реалізація творчого потенціалу в процесі професійного самовдосконалення [5, 6].

Педагог має бути готовим до інновацій та творчості в професійній діяльності, володіти різноманітними методами дослідницької роботи в школі, систематично поповнювати знання, використовувати в педагогічній діяльності особистісно зорієнтований підхід. Це вимагає необхідності вивчення структури організації дослідницької діяльності вчителя.

У наукових розвідках Безрукової, С. Гончаренка, В. Загвязінського, І. Зязюна, Г. Кловак, М. Набоки, М. Севастюк, М. Скрипник і ін. науково-педагогічні дослідження вивчаються як складова професійної компетентності вчителя. Окремі аспекти підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності вивчаються в дослідженнях М. Борисова, А. Лушнікова, К. Макагоп, М. Макарової, Р. Скульського, Г. Шишова, Н. Яковлева та ін. У роботах М. Горбенко, Н. Дідусь, М. Іванова, Г. Нагорної, О. Цокур та ін. розкрито шляхи впровадження інноваційного процесу педагогічних вищих навчальних закладів методів та засобів інновацій розумової діяльності майбутніх учителів, розвитку навичок постійного наукового пізнання. Дослідження В. Алфімова, І. Жернової, М. Князевої, Л. Левченко, М. Максимової, Н. Недодатко та ін. присвячені вивченню шляхів формування дослідницьких умінь вчителя в системі післядипломної освіти.

У контексті досліджуваної проблеми необхідно уточнити сутність поняття «професійно-педагогічна компетентність учителя на дослідницьку діяльність», під яким розуміємо знання, навички та змісту дослідницької

діяльності, усвідомлення особливостей її здійснення та доцільності проведення.

У психолого-педагогічній науці склалися певні теоретичні передумови для вирішення проблеми формування дослідницьких умінь педагогічних працівників. У дослідженнях В. Безрукова, В. Загвязінського, І. Зверева, Л. Калініної, М. Фалько та ін. проводиться думка, що сутність і зміст дослідницьких умінь, головним чином, визначаються через дослідницьку діяльність. Проте науково-обґрунтованого, структурованого змісту дослідницьких умінь та його класифікації ще не створено.

У сучасних дослідженнях знаходимо різні підходи до класифікації груп дослідницьких умінь: операціональні, інтелектуальні, конструктивні (В. Єлманова); пізнавальні, діагностичні, прогностичні, конструктивні (Л. Горбунова); прогностичні, діагностичні, конструктивні (М. Лазарев); перспективно-пізнавальні, методичні, операціонально-логічні, інструментально-прикладні (І. Каташинська).

Погоджуємося з висновками М. Фалько, яка в теоретичній моделі дослідницьких умінь учителя початкових класів виділяє такі групи:

– аналітико-синтетичні та інформаційні вміння (уміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати, класифікувати наукову інформацію; вміння здійснювати інформаційний пошук у системі Інтернет; уміння описувати педагогічні явища; уміння використовувати науковий тезаурус);

– діагностичні вміння (уміння визначати конкретний предмет діагностики; уміння розробляти діагностичний інструментарій і чітко описувати техніку його використання в педагогічному процесі; уміння проводити самодіагностику рівня готов-

ності до педагогічної діяльності);

- прогностично-проектувальні вміння (уміння моделювати педагогічну діяльність; уміння передбачати наслідки педагогічного процесу; уміння прогнозувати шляхи виправлення недоліків);
- креативно-інноваційні вміння (уміння знаходити нове в педагогічних явищах; уміння робити вибір методичної концепції власної праці; уміння прогнозувати дослідно-експериментальну роботу) [6, с. 9].

О. Миргородська поняття «дослідницькі уміння» трактує як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до самостійних спостережень, узагальнення та аналізу процесів і явищ дійсності; до набуття нових знань і застосування їх відповідно до поставленої мети дослідницької або професійної діяльності.

У структурі кожного дослідницького вміння вчена вирізняє три обов'язкові складові:

1. Інтелектуальну (уміння сприймати інформацію, переймати соціальний досвід та адекватно перетворювати їх за допомогою аналізу, синтезу, систематизації, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, висунення гіпотези тощо);

2. Практичну (уміння застосувати теоретичні положення окремих навчальних дисциплін відповідно до завдань навчально-виховного процесу, уміння отримувати нову інформацію з різноманітних джерел, здатність опрацьовувати і оформляти отриману інформацію);

3. Самоорганізацію і самоконтроль (уміння організувати свою діяльність, визначати методи, засоби, послідовність і термін виконання навчального завдання, уміння перевірити й оцінити якість його виконання) [3, с. 5].

В. Базелюк визначає наступні принципи формування дослідницьких

умінь педагогів у післядипломній освіті принцип науковості, принцип системності навчання, принцип цілепокладання, наступності та єдності навчального й дослідницького процесу принцип узгодження індивідуальних колективних форм навчання, принцип єдності дискурсивного та інтуїтивного дослідницької діяльності [1].

Розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів сприятиме раціональна організація наукової дослідної роботи в період курсової підготовки та в міжкурсний період. Визначимо найбільш ефективні засоби стимулювання професійного самовдосконалення з метою розвитку дослідницьких здібностей учителів початкових класів у післядипломній освіті: упровадження особистісно-орієнтованих форм викладання матеріалу (лекцій, прес-конференцій, лекцій-дискусій, лекцій-діалогів, проблемних лекцій) та інноваційних методів навчання (методу синектики конкретної ситуації, «мозкового штурму» та ін.), які сприяють формуванню в учителів науково-пошукової спрямованості, скеровують їх на створення авторських програм залучення педагогів до експериментальної роботи; упровадження під час курсової підготовки відповідного спецкурсу з питань організації дослідницької діяльності; участь у роботі творчих груп; зустрічі з ученими педагогами-новаторами, вивчення перспективного педагогічного досвіду; оволодіння педагогічною діагностикою, навчання моделювання власної діяльності, застосування нових педагогічних технологій; проведення науково-практичних і теоретичних конференцій за участю видатних науковців, викладачів-новаторів; складання та захист учителями індивідуальних програм професійно-особистісного зростання.

Висновки. У педагогічній діяльності вчителя завжди присутній елемент дослідження. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителя початкових класів відбувається

в умов створення розвивального середовища в системі післядипломної освіти та усвідомлення педагогом неспрямованих якісних самозмін. Розвиток дослідницьких умінь учителів початкових класів відбувається в процесі раціональної організації науково-дослідної роботи в період курсової підготовки та в міжкурсний період. Ефективними засобами стимулювання професійного самовдосконалення з метою розвитку дослідницьких здібностей учителів початкових класів у післядипломній освіті визначено такі: упровадження особистісно орієнтованих форм викладання матеріалу та інноваційних методів навчання, залучення педагогів до експериментальної роботи, провадження під час курсової підготовки відповідного спецкурсу з питань організації дослідницької діяльності, участь у роботі творчих

груп, зустрічі з ученими, педагогами-новаторами, вивчення перспективного педагогічного досвіду, оволодіння педагогічною діагностикою, навчання моделювання власної діяльності, проведення науково-практичних і теоретичних конференцій за участю видатних науковців, викладачів-новаторів, розробка педагогами індивідуальних програм професійно-особистісного зростання.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Аналіз досліджень окресленої проблеми свідчить про залежність розвитку дослідницьких умінь учителів початкових класів від певних чинників навколишнього середовища. Перспективним убачаємо визначення засобів активізації дослідницької діяльності вчителя, вдосконалення методів керівництва цим процесом у методичній роботі загальноосвітніх шкіл.

Література

1. Базелюк В. Г. Формування дослідницьких умінь керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. Г. Базелюк. – К., 2008. – 20 с.
2. Кловак Г. Т. Генеза підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах України (кінець XIX – XX століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 3.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Г. Т. Кловак. – К., 2005. – 40 с.
3. Миргородська О. Л. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів географії у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О. Л. Миргородська. – К., 2008. – 20 с.
4. Савенков А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: [учеб. пособие] / А. И. Савенков. – М.: «Ось – 89», 2006. – 480 с.
5. Сущенко Л. О. Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. О. Сущенко. – К., 2009. – 20 с.
6. Фалько М. І. Формування дослідницьких умінь майбутніх учителів музики у вищих педагогічних закладах освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. І. Фалько. – К., 2005. – 20 с.
7. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: [підручник] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко ; 5-те вид., стер. – К.: Знання, 2006. – 107 с.